

Het prettig sceptische humanisme van Todorov

■ VERVOLG VAN PAGINA 1

staat niet op gespannen voet met cultuur.

Een andere denkfout die Todorov in zijn boek te lijf gaat, is de notie dat wanneer je geboren wordt in zo'n 'verlichte' cultuur, je ook vanzelf verlicht bent – de barbaren, dat zijn de anderen. Iedere cultuur, zegt hij, kent beschaving en barbaarsheid. Soms vallen ze zelfs samen; je kunt zeggen dat het ontwikkelen van de atoombom technologisch een stap vooruit was, maar het moedwillig gebruik ervan is een teken van barbaarsheid. Todorov is geen simpele cultuurrelativist: hij meent dat het wel degelijk mogelijk is beschaving van barbaarsheid te onderscheiden. Het is zelfs noodzakelijk. Barbaars ben je volgens hem wanneer je anderen hun menselijkheid ontzegt, beschaafd wanneer je inziet dat anderen, hoe verschillend ze ook zijn en doen, ook altijd dat zijn: mensen. Er wordt nu over moslims gepraat of ze minder zijn dan mensen; op eenzelfde manier spreken islamitische radicalen over ongelovigen. Barbaarsheid legitimeert zichzelf altijd met een beroep op zelfverdediging, vrouwen en kinderen worden vrijwel altijd gedood uit naam van het beschermen van eigen vrouw en kinderen; het meest fascistische blaadje in het Frankrijk van voor de Tweede Wereldoorlog heette *Het vrije woord*.

Het humanisme van Todorov is aangenaam sceptisch van aard; het heeft niets van het al te rooskleurige humanisme van popsterren en postchristelijke dominees die denken dat mensen elkaar in de armen zullen vallen, wanneer ze elkaar maar recht in de ogen durven kijken. Dat hij zich verzet tegen het simplistische discours dat de westerse cultuur tot superieur verklaart (westerse ontsparingen als het communisme en het fascisme worden daarbij altijd vergeten), wil niet zeggen dat hij vindt dat er geen verschil is tussen culturen. Cultuur is voor hem nooit een excuus voor barbaarse praktijken, zoals eerwraak. Aan de andere kant laat hij zien dat een land als de Verenigde Staten in de strijd tegen de barbaarsheid zelf vervallen is tot barbaarse praktijken, zoals het martelen van gevangenen en het eindeloos vasthouden van verdachten zonder enige vorm van rechtspraak. Zijn boek is een staaltje verlichtingskritiek dat rechtstreeks voortkomt uit het verlichtingsdenken zelf; zoals hij in zijn vorige essay, *L'esprit des Lumières*, stelde: het ware verlichtingsdenken houdt zichzelf steeds opnieuw tegen

'China' (fragment), foto van Michael Broekmeulen Uit 'PANL', 2006

Voorzichtige 'ja, maars...' werden van tafel geveegd als onuitstaanbaar gewiefel

Tzvetan Todorov tussen Sofia en Parijs

De Frans-Bulgaarse filosoof Tzvetan Todorov werd in 1939 geboren in Sofia, maar emigreerde in 1963 naar Frankrijk. Hij schreef meer dan twintig boeken over uiteenlopende onderwerpen uit de literatuurkritiek, geschiedenis en cultuurfilosofie, zoals het bovennatuurlijke in de literatuur, moraal in de concentratiekampen, over de literatuurtheoreticus Bakhtin en de filosoof Jean-Jacques Rousseau.

het licht.

Het probleem met een dergelijk pleidooi is misschien wel dat het allemaal zo vertrouwd aandoet. Dat is wellicht ook het probleem met het humanisme in het algemeen; iedereen is het er in principe wel mee eens, iedereen tekent ervoor, maar in de praktijk handelen weinig mensen ernaar. Het ware verlichtingsdenken is – laten we eerlijk zijn – weinig meeslepend in zijn voortdurende nadruk op de nuance, zijn neiging om steeds maar sceptische kanttekeningen te maken bij alle ideeën van volledige maakbaarheid en ongegeneerde machtsuitoefening.

In Nederland verscheen van hem (bij uitgeverij Atlas) *De onvoltooid tuin*, over het humanistisch denken in Frankrijk, en *Herinnering aan het kwaad, bekoring van het goede, over nazisme en het communisme*. Bij Boom verscheen *Nieuw en Oud geweld*. In zijn politieke en historische werken is Todorov het kritisch humanisme dat hij voor het eerst verwoordde in *De onvoltooid tuin*, voortdurend trouw gebleven.

Een echte humanist is ook altijd een beetje een zeurkous. Ook Todorov ontkomt niet helemaal aan die indruk; zijn boek is een geduldige rechtzetting van misplaatste noties over culturele superioriteit en een verstandige uiteenzetting over de gevaren van het goed-en-fout-denken dat het cultuurdebat tot vandaag in zijn greep houdt. De trefwoorden daarbij zijn diversiteit en pluriformiteit; we moeten ons bewust worden van de culturele gelaagdheid in onszelf en bij anderen, leren dat ons wereldbeeld geen eenduidigheid verdraagt, dat de ander net zoveel mens is als wijzelf.

Veel daarvan is bekend en het is dan ook de vraag of het bekeerlingen oplevert, of het geharde anti-relativisten en superioriteitsdenkers tot inkeer zal brengen. Veel van de hedendaagse, luidruchtige afkeer van het zogenaamde politiek correcte denken is niets anders dan verzet tegen nuance en zelfkritiek; het wordt juist als uitermate opwindend beschouwd ruim baan te geven aan ongenueanceerde emoties, die geen scepsis toelaten. In zijn eerste hoofdstuk verdeelt Todorov, in navolging van de Franse politiek denker Dominique Moïsi, de hedendaagse wereld in vier categorieën: landen die er zin in hebben, zoals Rusland en China, landen die boos en wraakzuchtig zijn, zoals veel landen in de Arabische wereld, landen die bang zijn, zoals in West-Europa, en landen die er nog niet helemaal uit zijn hoe ze zich voelen.

Landen die in de greep zijn van angst, zoals Nederland, zijn niet zo gevoelig voor pleidooien die de complexiteit van de moderne wereld benadrukken, en de oplossing zien in het aanvaarden van een pluriforme samenleving, waarin culturen elkaar vinden in een verlichte consensus. Zulke nuanceringen hebben weinig zin; het is alsof je tegen iemand die oprecht bang is, zegt dat angst een slechte raadgever is. In zulke abstracte termen valt de noodzaak van culturele pluriformiteit nog wel te verkopen; maar aan het eind van zijn boek stelt Todorov dat de aanwezigheid van een grote groep moslims in een land als Frankrijk eigenlijk vanzelfsprekend het instellen van een islamitische feestdag met zich meebrengt. En dat de behoefte aan gescheiden zwemmen van islamitische meisjes op geen enkele manier de rechtsorde aantast. In beide gevallen heeft hij gelijk. Ik zal zijn voorstellen eens inbrengen op GeenStijl – kijken wat er dan gebeurt.

Misschien ben ik te somber. In de onsmakelijke ophef rondom de aanstaande benoeming van Ahmed Aboutaleb als burgemeester van Rotterdam, zag je wel degelijk dat de boel aan het verschuiven is; van de ongeremd emotionele oprisping van fractieleider Sørensen van Leefbaar Rotterdam die Aboutaleb schamteloos veroordeelde om zijn culturele afkomst, naar de verlichte redenerie van zijn partijgenoot Marco Pastors, die de burgemeester louter wenst te beoordelen op zijn opvattingen. De angst voor de barbaren is nog altijd groot, maar misschien wat minder groot dan een paar jaar geleden.

BAS HEIJNE